

II

Недавно Лена вернулась з родичами додому, а вчора принесла вже й новину, котрою зацікавився цілий дім. Від трьох років мешкає біля нас багатий надлісничий з донькою. Познайомившись з нами, живе з вуйком у великій приязні, а донька його Зоня, гарна, енергійна, бистроумна дівчина, єсть найліпшою товаришкою Лени. Спершу виділа лише мене. Зі мною говорила, мені звирювалася, мене до себе запрошувала, щохвилі прибігала. Лени наче й не замічала. Разів зо три лучилося Лені відвідувати її без мене. З того часу Зоня наче не та сама супроти мене. Похолодніла, стала горнутися більше до Лени, усміхалася іронічно, коли я виявляла деякі зі своїх поглядів, а остаточно дійшло до того, що ми одна другій осталися лише якимись «добрими знайомими».

Знаєш, не умію собі зискувати людей, як тітка каже. Не так, як Лена. Вона вмє і приговорити, присісти, попросити, і засміється в потребі, і заплаче, а яка вже ввічлива! Не раз мало під ноги не підстелиться.

Я — ні.

При чужих стаю чогось неспокійна, наче боюся їх доторкнути й словом, щоб не завдала якого болю, або щоб вони мене не діткнули чим. Зворушуся ні з цього, ні з того, особливо коли почну щось оповідати... Така вже якась неспосібна...

— Коли говориш, — критикують мене, — то, замість другому в очі дивитися, дивишся бог знає куди йому понад голову або голову відвернеш, а очі твої лише так по світу блукають!

Ні! Я неспосібна.

Більше уже з панною Марією згоджуюся, з старою гувернанткою Зониною. (В Зоні мати умерла). Вона така лагідна, ніжна. Голос у неї наче оксамитний, а сама дрібна, філігранова. Лише нервова до крайності й вразлива, Подивляю не раз її терпеливість, бо Зоня деколи така жорстока, або її батько такий скупий!..

І принесла Лена новину від Маєвських, що повернувся їх молодий свояк з Морави, де пробував два роки в якогось фабриканта за домашнього вчителя.

— Цілий дім у воєнному настрої, — оповідала. — Надлісничий захмарений, Зоня гостра, мов бритва, а пан «братанич» хоч і привітні, але такі вже неприступні, що крий боже! Не знати, що це в них стрілило; однак видко, що молодий тому причина. Та з часом я таки довідаюся, о що їм пішло. Коби лише скорше той вечірок. Ми підемо, мамочко, правда?

— Підемо. А ти подивилась би завчасу на свою рожеву сукню, Леночко; може, треба дещо відсвіжити або й докупити чого...

— Подивлюся, мамочко. А Наталка що вбере?

— Наталка? Їй би вбрати ту темно-понсову сукню, що переробила з моєї. Вона лежить на ній складно і єсть їй до лица. Тепер нема за що купувати другої. Вона це сама знає.

— Знаю, тіточко, й вберу, котру скажете. Мені байдуже, яка вона собі там, чи ясна, чи темна. Мені на думці панна Марія. Чи й вона в воєнному настрої? Раз якось давно сказала мені, що любить того «братанича» (він зветься Василь Орядин), наче рідного сина.

Нині бачила я Зониного свояка перший раз, хоч він, як чую, переходить дуже часто попри наш дім. Він високий, стрункий і, як мені видеться, смаглявий. Його рухи повільні, Лена каже: «симпатичні».

* * *

(По вечірку).

Була справді в темно-понсовій сукні. Нещасні рудаві довгі коси, котрих ніяк не можна по-

модному на голові укласти, спадали свobodно на плечі. Не знаю, чи моє «крейдяне» лице, що того ж вечора, як тітка казала, відбивалося мов «безкрове» від темного тла оксамитного Medicis-ковніра — довело Лену до розпуки і злого гумору, чи, може, моя довга сукня, що без шелесту волілася за мною? Вона усміхалася з нервовою злобою, коли наші погляди стрічалися.

— Ти навіть і сукні не вмієш в руці держати так, як треба, — казала вона. — Волочиться за тобою, мов яка гадина, і денервус.

— Нехай волочиться! Мені не вигідно держати її раз у раз в руці.

— Так? Але ти певно над тим не думала, що сукня через те руйнується!

— Руйнується так само, як і твоя.

— З моєї не будуть вже більше нічого робити, а з твоєї має ще бути ковдра. Врешті, можеш її нівечити, з неї має бути ковдра для тебе, а не для мене!

— Мені не треба з неї нічого, — відповіла я. — Мені бабуня оставила дві широчезні шовкові сукні з виразним наказом, щоби я собі з них дала колись зробити ковдри.

— Гадаєш? — кликнула вона насмішливо, підносячи високо брови вгору. — З тих шовкових суконь дасть мама мені поробити ковдри! Мама каже, що тобі лишилися по бабуні срібні ложечки, і що я мушу також мати якусь пам'ятку по бабуні, як ти, бо я так само її внучка!

Я усміхнулася.

Скільки разів приходилося мені чути, що та «проста баба з міщанськими манерами» не була «жодною бабунею» і що її лише соромилися! А нараз така зміна в поглядах!

— Ти справді накривалась би ковдрами з суконь бабуниних? — спитала я іронічно. — А що важніше, ти забирала би їх від мене? І ти, і тітка, ба навіть і наша стара кухарка знає, що бабуня оставила їх мені!

— Справді тобі? — накинулася вона на мене. — А похорон за що справилася бабуні! Ти гадаєш: даром? Спитай лише в мами: вона тобі зробить докладний рахунок. Врешті, я би тобі радила навіть о тих сукнях мамі й не згадувати. По-перше, що це й так на нічо не здалось би, бо їх уже нема дома — бачиш, серце, ще від часу, як ти ночувала через тиждень у панни Марії, коли вона пробувала сама дома — а по-друге, ти знаєш, що мама не зносить опозиції, а вже найменше від тебе!

В мені кипіло.

Вже й як я знала грубості й самолюбство тітки та її дітей, однак цього не надіялася ніколи. Не надіялася, що вона порухає видатки за похорон своєї тещі, моєї дорогої бабуні, котра була без різниці для всіх добра й щира, котра подарувала тітці ще за життя стільки речей, знаючи її захланність, щоби вже тим успособити її добре для мене! Та ба! Бабуня помилилась і цим разом щодо неї. Вона відтягала видатки, котрі поносив сам-один вуйко, з мого мізерного майна, котрим я дорожила лише тому, що воно походило від осіб, таких мені дорогих.

Я була обурена до крайності, однак відвернулася від неї з погордою й не сказала нічого. «О бабусенько! — подумала лише гірко. — Коли б ти знала, що тут діється, ти в гробі обернулася би!»

Бабуня лишила дітям окремо «пам'ятки». Хлопцям різні речі по дідові, котрий був капітаном, а Лені й Каті по перстеню. Вони висміяли все це, зрозумівши раз, що їх мати погорджує тими речами, котрі, щоправда, не були самі собою надто вартісні, але цінні тим, що їх дарувало щире серце доброї старушки.

Чому ж їм тепер захотілося «пам'ятки»? І то якраз суконь погорджуваної «простої баби з міщанськими манерами»? Та я це зрозуміла. Тітка не була дурно німкенею! а німкені не без причини вважаються славними газдинями, такими, що числяться в потребі і «з атомами!» Сукні, полишені мені бабунею, були з важкого, коштовного атласу, який тепер дістав би лише за грубі гроші. Ковдри з такого атласу — це чистий «капітал». Так і чому не придбати його своїй доньці?

Яким же правом і яким способом? Це вже річ маловажна. Як практична жінка і як німкеня любувалася вона лише у фактах.

— Ти нині, очевидно, в дуже святочнім настрої, — почала Лена знов по короткій хвилині, під час котрої я перемагала в собі гнів і обурення, а перейшовши попри неї, не глянула навіть в ту сторону, де стояла. — Ти ступаєш так гордо, мовби ти справді була яка Медічі або Стюарт. Ха-ха-ха! Але вони мали, певно, більше крові в лиці й не мали рудого волосся... Воно тобі все не pomoже! — просичала врешті явно. — Один кадрий дасться тобі взнаки, а може, не будеш його й зовсім гуляти. Ми ж прецінь знаємо, що за тобою молоді хлопці не дуже рвуться. А ти так зараз впадаєш в очі, коли не гуляєш... Ти така велика — і ми мусимо за тебе встидатися!

Мені ударила кров в лице.

— На чие бажання йду я? — спитала я.

— Розуміється, що на бажання тітки й вуйка! Вони мають з тобою добрі заміри: та лише ти, бач, якась така нещасна!

Я усміхнулася гірким сміхове.

Угадала!..

.....

Вступаючи в залу, спостерегла я мимоволі відразу Зониного свояка, чи як його там звуть, Орядина. Він стояв при дверях салону з кількома панамі й розмовляв. Переходячи попри його, я почула його погляд на собі. Опісля ми гляділи посполу на себе. Його погляд вражав мене, а, як мені здається, мій його. Ми мовби боялися себе. Він гуляв дуже мало й майже лише з Зонею та Леною. Вони обі були нерозлучимі. Його лице смагляве, пригадує тип полудневий. Раз здавалося мені, що мушу доконче обернутися: обернувшись, стрітилася з його поглядом. Перелякана тим, відвернула я очі в протилежну сторону зали, зворушена чудним чуттям.

Помимо музики й танців, помимо бесіди з різними знайомими, давила мене якась нудьга, якийсь сум. В глибині серця немов боліло мене, що він не зблизився до мене ані одним кроком,

— Які ви нині гарні! — сказала мені раз тихесенько панна Марія. — Наче та надрейська золотоволоса русалка Лорелай, лише чому ви такі втомлені й сумні? Коли б я не знала обставин, серед яких живете, то подумала би, що тужите за кимсь.

Вона всміхнулася любо, а я здвигнула байдуже плечима.

— Мені всі байдужі, а щодо втоми, то я вийшла вже з дому пририта.

— А з ним гуляли ви? — спитала нараз живо, мов пригадувала собі щось.

— З ким?

— З Орядином.

— Ні.

— Ах! Так пождіть, я познайомлю вас з ним зараз. — Вона й встала, щоби підійти до його. Він саме в цій хвилі стояв нахилений до Зони і слухав уважно, що вона йому говорила.

— Панно Маріє, ні! — кликнула я стиха. Вона подивилася зчудована на мене.

— Оставте, прошу! — просила я її з притиском. Вона дивилася через хвилину мовчки на мене.

— Які ви горді! — відповіла опісля. — Ви хотіли би, щоби він сам прийшов?

— Сам.

— Але ж бо ви не знаєте, який він не раз несміливий.

— Я не знаю, але дайте спокій!

І вона дала спокій, він не прийшов, а мене обгорнуло якесь сумне вдоволення...

Я дивлюся кожним разом за ним, коли переходить попри наш дім. А йде він звичайно між п'ятою й шостою вечором. Недавно казала тітка відчинити одно фронтове вікно; я відчиняю, а він наче з землі виріс — надійшов! Як же я сполохалася! Я не тямлю добре, як воно склалося, але він

поздоровив мене. Мені здалося, що, здоровлячи, спаленів. Впрочім, справді не знаю. Мені самій зробилося гаряче, мов полум'ям обдало лице, і я сама змішалась. Тепер відступаю вже від вікна, коли бачу, що він іде. Він не сміє мене видіти. Не сміє!

Оногди, вже по тім поздоровленню, замітила я, як він, переходячи попри наш дім, повернув ледве-ледве помітно голову легесенько саме до того вікна, де я тоді стояла.

Пощо він мене здоровив? Адже ми собі незнайомі, а то й зовсім незнайомі...

Одна наша знайома, вдовиця по якимсь судді, оповідала тітці, що Орядин дитя «любові» якоїсь своячки надлісничого, доньки українського православного священика, й якогось музиканта.

— Але не думайте, дорога пані професорова, — оповідала вона, — що він був з тих славних угорських циганів-музикантів, межи котрими стрічається не раз справжніх князів щодо багатства! О, ні! Він був український циган і походив з Глиниці. Це сільце на Буковині вам звісне, там більше циганів, як мужиків. Українських циганів, пані професорова, на те кладіть увагу! Граючи, видобувся він на капельмейстра глиницької банди, а що був добрим українцем, то її батько, священик, приймав його з патріотизму частіше в себе і з часом, дорога пані, з часом... — Тут вона урвала, закінчивши оповідання злобним, придавленим сміхом...

Не знаю, з якої причини прокинулося в моїм серці чувство ненависті супроти оповідаючої вдовиці, її вважали всі знайомі доброю жінкою. Вона, може, й була справді доброю, та я почула нараз ненависть до неї. Її спосіб оповідання викликав в мене жаль до неї, чого я їй ніколи не забуду.

— В цигані! Поміркуйте лише собі, дорога пані професорова, в простім якимсь музиканті! Таже я би... Матінко божа!.. І то, бачите, — говорила вона дальше, — донька чесних людей, донька священика! О неї мав старатися якийсь заможний купець, але вона про його й чути не хотіла. Вкінці був він ще настільки зухвалий, що ставився перед панотця й просив о руку доньки. Тоді мала збутися страшна сцена. Одні оповідали, що преступника вигнали таки зараз кудись, другі, що мати вступалася дуже за донькою і що він з нею одружився, лише що вона скоро померла, давши дитині життя. Інші кажуть, що вона його сама просила покинути її, а потім і отруїлася сірниками. Ат! хто їх там знає, де правда? Вона була ще дуже молода. Мала ледве дев'ятнадцять років. Боже, боже! — додала згодом згірдливо. — Таке молоде, а вже таке зіпсоване! Хто знає, що з неї було би ще зробилося, якби була жила; а так смерть зробила одним замахом всьому кінець.

— А чиє ж він ім'я має? — спитала тітка цікаво.

— Таже бачите: ім'я батечка свого гідного.

— Отже, мусили-таки побратися?

— А бог їх там знає! Щодо мене, то я гадаю, що справді побралися й що вона його опісля просила покинути її, а сама взяла та й отруїлася сірниками. Це, бачите, я тому так думаю, що він зараз по її смерті кудись забрався. Без причини був би не забирався.

— Та куди забрався? — спитала тітка.

— Таже бачите: до Молдави. Хтось-то говорив, що він зібрав собі нову банду(оркестр) та й чкурнув туди з людьми, що йшли в Молдаву на роботу.

— І не вернувся вже?

— Не вернувся до нинішньої днини.

— А дитина?

— Дитина росла коло діда та баби; коли ж панотець помер, а дитину треба було вже dokonче посилати до школи, скликала стара раду. Якийсь первий брат музиканта, бездітний мужик-газда, наперся взяти дитину за свою. А надлісничий, свояк небіжки, і собі намігся взяти хлопця. «Воно, — казав, — мені ближче, як тобі. Врешті ти кажеш, що не зробиш з нього пана, лише газду; ну, а мені, може, бог допоможе вивести його на щось ліпше, як на простого газду». Той собі, а цей

собі! Брат музиканта, розказують, був тоді дуже лютий. «Тобі, — каже, — сиротинського гроша забагається. що йому панотець оставив, а не дитини. Тебе цілий повіт знає, який ти захланний! Ти виховаєш його так, що він буде своєї родини соромитися, що буде так само кров з мужиків ссати, як ти і тобі подібні. А я не так хотів його повести. Та нехай діється божа воля! Час покаже, хто мав ліпші наміри, чи я, простий селянин, чи ти». Розлютився та й відїхав. А надлісничий взяв справді хлопця до себе, виховував, посилав до школи...

— А той що?

— Мужик той? Бог його знає, що. І не приїздив більше, й не питав. От дурний мужик, хотів щось перед світом показати. Стара попадає теж не хотіла йому дитини дати, тому що відразу сказав, що не випровадить хлопця в «пани». Казала, що не дасть дитини своєї доньки на «пастуха». От таке-то, люба пані професорова. Ціла комедія!

— Ну, це вже правда, — обізвалася тітка, — що це дуже поетична легенда.

— Але видите! — почала знов по хвилі вдовиця. — Мені все здається, що вони, ніби надлісничий і Орядин, не дуже-то любляться. Через цілий час, як Орядин пробував на Мораві, не приїздив ані раз його відвідати. Впрочім, це знаєте й самі, бо живете з ними в сусідстві і як одна родина.

— Та ні, не приїздив! Це вже може бути, що не любляться. Надлісничий і Зоня майже ніколи про його й не згадували. Лише стара гувернантка розпадається над ним, — розповідала якось ще давніше Зоня. Я цілу тоту панну Марію, правду сказавши, не дуже-то зношу, ласкава пані. З тими її «нервами»... їй-богу! не раз мене чорт бере! Бувши на місці Маєвського, я була би їй вже давно за всю тоту її науку подякувала!

— А ви ніби як думаєте, люба пані професорова, що надлісничий як, буде її вічно в себе держати? — відповіла вдовиця. — Він мав навіть десь казати, що скоро лише доньку заміж віддасть, то зараз жениться вдруге. Пощо ж йому тоді старого толуба дома держати та пусто й дурно годувати? Нині на світі гірко жити, а вона й так не займається дома ніякою роботою. От заложить той цвікер(пенсне) на ніс, прижмурить очі та й зігнеться то над одним столом, то над другим, а там часом ніби й до пекарні загляне. Справжнім господарством займається Зоня сама.

— Ну, так до чого ж йому гувернантка? — спитала тітка.

— Та це лиш так, бачите, от для форми, щоби ніби якась старша женщина дома була. Уже чого він для Зоні не зробить, не стерпить, — так її любить, що боже! Але-бо й є за що! Вона жвава й розумна дівчина; мабуть, скоро навинеться їй жених.

— Авжеж! — Тут тітка зітхнула.

— Тоді нехай панна Марія йде до свого любимця, — докинула вдовиця.

— Та так! Бо й куди ж їй подітися? Хто візьме на службу стару гувернантку? А він, як чую, й так хоче вийти на великого пана. Чую: хоче бути адвокатом. Чи ви не замітили, пані, як він гордо голову носить?

— О, гордо, гордо! Він знає, що є гладкий хлопець.

— Гладкий? Ха-ха-ха! Ви щось мов не довиджуєте добре, пані!

— Ну, щодо того, то, може, й справді старі очі не довиджують добре. Але я чую, що надлісничий хоче, аби він покинув студії юридичні та й вступив на теологію. Воно й не було би зле, — філософувала стара. — Нехай вступить в стан божий і молиться за гріхи своїх родичів. Йому, правду сказавши, і нема іншої будучності; по нім видно на перший погляд, що він мішаної раси. Боженьку, боженьку! — зітхнула. — Які ж то не раз люди на світі бувають! І при порядних родичах виросте, і вивчиться, а навинеться яке-таке, а воно й розум утратить! — Тут і урвала вдовиця, зітхнувши протяжно, глибоко. Опісля поправила окуляри на носі, уста знизались в кутиках, і вона почала так скоро плести панчошу, що дроти лише мигтіли.

Тітка підвела голову, погляд її спинився чомусь проникливо на мені.

І до сьогоднішньої днини не можу я догадатися, що той погляд мав мені сказати. Пам'ятаю лише, що мої уста мимоволі затремтіли згідливо й що я вийшла з кімнати. Переступаючи через поріг, повернула я ще раз голову за «доброю» вдовицею. Її погляд стрітився з моїм. Глибокий, чигаючий погляд. В тій же таки самій хвилі опустила вона руки з панчохою на коліна, присунулася ближче до тітки — і я чула інстинктивно, що тепер почнеться обмова моєї особи...

* * *

Я його вже два дні не бачила. А нині так хотіла його побачити! Надворі прегарна, ясна, зориста ніч, що своїм чарівним спокоєм викликає дивну тугу з усіх закутків серця; і саме перед моїм вікном завис місяць над горами, тими темними, мовчазними великанами, низько-низенько, що видиться: рукою би його досягнув. Орядина не дуже люблять дома. Мені здається, що я мала би йому багато що оповідати. Мене обняла нетерпеливість, туга; я сміюся сльозами, а плачу радістю... перенятим плачем! Чому це так? Боже мій, чому! Але я не чуюся нещасливою, як перше, о, ні! Я щаслива! Я знаю, як він зветься. Він зветься — Василь. Василь! — це гарне ім'я.

* * *

Ми ходили вчора з Леною за орудками для тітки в місто, і нам лучилося бачити його. Чим ближче він до нас надходив, тим менше могла я говорити. Думки розліталися мені в голові, мішалися чомусь; а коли надійшов уже зовсім близько, то я замовкла цілком. Певна, що поздоровить нас, я підвела очі, і він справді нас поздоровив. Його погляд спинився на мені так... сама не знаю, як! Я відчула його так, як не відчула ще ніякого погляду досі.

Він минав по моїй стороні, а мені навинулась думка, що він змінився в тій самій хвилі. Який же він гарний!

* * *

Ми познайомилися. Воно склалося так: від кількох днів пробуває у нас один товариш вуйків, професор з Р., на ім'я Лорден. Бажаючи його з своїми тутешніми товаришами познайомити, велів вуйко нам всім надвечір зібратися й піти в міський город(парк). Туди сходились всі знайомі. Вечір був прегарний, воздух свіжий; в городі грала добра музика і, увійшовши туди, застали ми вже велику громаду гостей.

Я була нині — як Лена казала (вона була в незвичайно ласкавім настрої) — «непрístupна». Якась томляча туга загніздилася мені в серці.

Зі входом в город опанувало мене легке, на лихорадку подобаюче зворушення. Цікаво обвів мій погляд групи людей: перші, другі; стрів знайомих; звичайні лиця, а нині начеб нудніші, як звичайно,

Пішли далі, — я все роздивляюся. Нараз стиснула мене Лена за руку.

— Ходім туди! — кликнула втішно. — Он туди, близько альтани! — І, звернувшись живо до тітки, шепнула їй кілька слів до вуха. Мені причулося ім'я Зоні, і я глянула на вказане місце. Під величезною, добре мені знайомою липою сидів надлісничий зі своїми жінками, а біля них один молодий судовий практикант, Лєнина і Зонина «тайна». Тітка звернулася туди, а ми обі за нею.

Дуже живо й дуже галасливо відбулися привітання. Не побалакавши ще як слід, найшли десь

уже й причину до найсердечнішого сміху. Розділились коло двох столів і посідали. Лена немов знов зрослася з Зонею, а молодий урядник і собі сів біля їх, веселий і ласкавий до Зоні, хоч Лена горнеться більше до його.

Побачивши мене, що стою ще нерішена, до кого прилучитися, Зоня обзирнулася довкола себе.

— Де Василь дівся? — спитала бистро. — Василю! — кликнула нетерпеливо, а трохи згодом віддалилася від нас, розглядаючися на всі сторони живо.

Відчувши, о що річ іде, мені стало ніяково, і я була готова підійти до панни Марії, але тут схопила мене Лена за руку.

— Пожди, — мовила, — не бачиш? Зоня хоче тебе познайомити з Орядином. З ним лучче забавишся, як з панною Марією, він і так казав мені колись-то, що рад би тебе пізнати. Панна Марія розбесідувалася так живо з професором Лорденом, що було би нечемно переривати їм бесіду!

— А я таки піду до неї, — відповіла я холодно. Я вже зрозуміла, чому й вона бажала мене позбутися, бажала знайомства мого з Орядином. Вона не любила мене коло себе, коли який мужчина зближався до неї. Зоні вона не боялася, бо була гарніша від неї. Тепер вона держала так сильно мою руку, мов кліщами.

— Яка ти! — сміялася насилу. — Мабуть, нинішній комплімент Лордена, що подобаєш з твоїм волоссям на Лорелай, сподобався тобі так, що ти хотіла би його ще раз почути? А от дивись, там вже іде Зоня. — І справді почувся десь Зонин голос біля нас.

— Я би лише рада знати, — гомоніла вона, — чому ти нас покинув!

— Невже ти за моїм товариством скучала? — чути було відповідь трохи іронічну.

— Ет! що ти плетеш! Я хочу тебе познайомити з панною Наталією Верковичівною. От що! З нами ти й так нудишся.

І в тій-таки хвилі станула з ним передо мною й познайомила нас. За хвильку й заки ми ще вспіли промовити до себе хоч слово, зникли всі троє так скоро, якби в землю запалися.

Ми осталися самі.

Я була змішана й не знала, що промовити. До того здавалося мені, що тітка, котра недалеко сиділа, підслухує кожне моє слівце, слідить за кожним моїм рухом і загомонить кожної хвилі по-своєму на мене. Та цим разом я, мабуть, помилилася. Саме в цій хвилі розлягся вимушений сміх її, а з ним злилося і вуйкове добродушне, широке «ге-ге-ге!». Забава лилася там, очевидно, веселою струєю, й мені не було чого боятися.

— Не погуляти б і нам трохи по саду? — спитав він, запинаючи свої рукавички надто скоро.

— Добре! Ходім!

І ми пішли вільною ходою вперед, більше розглядаючись, як бесідуючи. Переходячи попри наших, задержався він на хвильку, бо панна Марія хотіла йому щось сказати.

— Відшукайте, Василечку, Зоню, бо я її ніде не бачу. Як забралися всі троє, так і пропали. Я боюся, щоби не перестудилася в своїй легкій одежі.

— Лишіть їх, панно Маріє! — перебила тітка скоро. — Лишіть їх! Не знаєте? Молодіж чується свобіднішою, коли не бачить надзорців над собою. Нехай бавляться! Лишіть їх, пане Орядин!

Орядин склонився мовчки, а я закусила уста, на котрі закрався насилу усміх. Мені говорила тітка неустанно, що оставатися дівчатам без старших в товаристві молодих мужчин — то найгрубше переступство супроти доброго смаку, а тут...

— Еге! пане studiosus! — почувся десь за моїми плечима, немилий голос професора Лордена. — Це справді ви, Орядин?

— А я, я! — відповів цей, обзираючись з немалим здивуванням і мов немилу вражений.

- Гм, з Морави? Гм, та чому не подасте їй (він кивнув головою на мене), тій Лорелай, рам'я?
- Які вже в вас дивні вигади, пане професоре! — вмішалась тітка. — Вже цілком перехрестили нашу Наталочку... ха-ха-ха.
- Еге, гм, еге! — воркотів він під носом, підкручуючи свої сивіючі вуса і не зводячи з мене ані на хвилину своїх блискучих малих очей.
- Відохана тітчиним сміхом і тим його поглядом, відвернулась я від цілого товариства і пішла звільна вперед. За кілька хвилин опинився й Орядин біля мене.
- Їй-богу! — говорив, ступаючи скоро поруч мене. — І не надіявся ніколи побачити тут оцеї мумії з Р. Що він тут робить?
- Він у нас. Приїхав на кілька днів до вуйка. А ви знали його теж давніше?
- Чи я знав! Він був моїм професором. Ми ненавиділися — страх! Я його за те, що «пик» за греку, а він мене, як говорив, за мою зухвалість. Як же він вам подобається? — І при цих своїх послідніх словах розсміявся сам.
- Несимпатичний. Робить враження причасного; впрочім, не люблю оставатися з ним сама. Він усміхнувся, поглянувши десь далеко вперед себе.
- Причасного, кажете. Це було би ще о нім лагідно сказано. Він чоловік без серця, без душі, мстивий, а до того консерватист до смішності. Не знаєте, чи живе ще його жінка?
- Живе. Але він жалівся, що дуже хора і що пробуває вже довший час з дитиною у своїх родичів.
- Бідна! Вона була така гарна й така лагідна. Він коли тільки прийшов зі школи в злім настрої, то все починав з нею сварку. Ми, хлопці, всі о тім знали. Вже замучив її, мабуть, зовсім; їй і так не було багато потрібно, вона була ніжна, мов та паутинка...
- Вона має бути далеко молодша від його, споминав вуйко.
- Молодша. Він оженився трохи пізно. Чи ви розмовляли з ним довше?
- Ні, а потім... мені не хочеться того слухати, що він мені говорить!
- Він зве вас Лорелай, — закинув Орядин.
- І не мав що ліпшого придумати! — відповіла я мимоволі сердито. — От... німець! Він усміхнувся.
- Не говорити б нам ліпше о чім іншим? — спитала я.
- І я так думаю. Не люблю про його згадувати. Може би, ми де-небудь сіли? Город малий, приходиться лиш другим з дороги уступатися, а тим лише втомитися.
- Саме проти нас, під кущами турецького бозу, стояла лавка, з світлом поруч. Там ми усіли, замовкли.
- Довкола нас гамір, музика, розмови, сміхи, а ми наче поніміли. Він зняв мовчки капелюх з голови і відгортав волосся з чола. Трохи згодом почувала я його погляд на собі.
- От що тепер сказав би я до хвилини... — обізвався він.
- Що? — я глянула на його спокійно, вижидуючи.
- Сказав би: тривай ще, ти така гарна!
- Чим гарна?
- Тим, що переживаю її з вами.
- Я не відзивалася, а він, потрохи зворушений, говорив далі:
- Другий просив би вас в тій хвилі о прощення, а я, користаючи з кожної хвилини...
- Чому о прощення? — перебила я йому, здивована.
- Ну, за моє здоровлення колись-то, коли я вас не пізнав перше по законах етикетальних, а так лише.
- З чутки? — Це слово вимовила я мимоволі гірко. Завдяки любові моєї тітки, я не тішилася найліпшою славою між знайомими.

Мов переляканий, підвів він голову й видивився на мене.

— Ви мене не зрозуміли, — сказав опісля лагідно. — Мені, правда, лучилося чути дещо про вас, але що я всяким поголокам не довіряю, то не повірив і тим про вас і не виробляв собі ніякого суду про вас, т. є. аж до цієї хвилини, коли я міг оце прочитати. За це також вибачте мені.

З тими словами виняв хутко з грудної кишені свого пальта малий зошит, котрий я з першого погляду пізнала, і мені з лица зникла потім вся кров. У його находився той Леною захований зошит, котрий я роздерла...

— Це вам Зоня передала? — були одинокі мої слова.

— Зоня. Але вам це прикро?

— Прикро!

— Не гнівайтесь! — просив він. — Праця ваша не знаходиться в негідних руках.

— Але йшла через негідні руки!

— Забудьте це!

— Хіба можна?

— Можна. — І він усміхнувся. — Я аж опісля, значить, по прочитанню розвідки, довідався, яким способом вона дісталася в Зонині руки. Мені впала вона випадково в руки, але не жалуйте того. Побачивши вас того вечора, як ваші очі говорили об чімсь, чого посеред бездушної товпи не було, я знав, що кожде мною почуте слівце було неправдою, і я зрозумів вас. Я знаю, що ваша праця була писана «кров'ю вашого серця», і я відчув, що мушу вас пізнати; але тоді я не міг до вас підійти, мусив відложити це на другий раз. Лише одного (додав по хвилі, коли я мовчала) не розумію: чому це ви, мабуть, замість motto(епіграф) поклали стишок над працею:

Es klingt mir oft im Herzen,
Wie ein verlorener Klang,
Der sich vergebens sehnet
Zu tönen im Gesang.

Ich kann das Lied nicht finden,
Zu dem er taugen mag,
Er wird wohl still verklingen
Im letzten Herzensschlag...

Часто мелодії щирі
В серці моєму бринять,
Прагнучи в світі широкім
Піснею гордо лунать.

Слів не знайду я, щоб вилить
Душу палкую свою.
Мабуть, ця пісня зі мною
Ляже в могилу мою...

Він, правда, перечеркнений цілком, однак ви хотіли його покласти?

— Я хотіла, — відповіла я. — Я мусила хотіти, хоч він і не має нічого спільного з темою розвідки. У мене бувають не раз дивні, дивні чуття; не «чуття», — поправилась я мимовільно, — лише поодинокі почуття, справді, немов які згублені, заблукані в людському серці тони, котрі не знають, до котрої мелодії приналежні, де їм пристати. Вони настроюють мене так розпучливо! Чи

ви бували з себе завжди задоволені? — звернулася я живо до його. — Завсідги? Чи вас не мучить часами туга статись ще іншим? Мене мучить! Тоді звуки томлять мене. А відтак здається мені, що я одна з тих натур, цебто одна з тих неудачників, котрі ніби до всього мають хист, а проте не доводять до нічого! Це пересвідчення обнімає мою душу якоюсь лиховісною наміткою. Хто мені докаже, що я не одна з тих безталанних?

— Ваша праця! — відповів він, вдивившись в мене якимсь довгим, допитливим поглядом.

— Яка праця? — спитала я іронічно.

Він зчудувався.

— Ну, я маю на увазі писання.

— Справді? Не що інше?

— Ні.

— Так я мусила би цілком потонути в тій праці, щоби здобути собі такий доказ; цілою душею, не розриваючись!

— То потоніть!

— Я би хотіла.

— Зробіть це якимсь обов'язком для себе.

— О, цього не треба, в мене є досить волі, і я люблю писання так само, як, напр., і музику, лише що...

— Що?

— О нічо, нічо! — і тут я урвала.

— Що? — домагався він цікаво.

— Я зроблю це якимсь обов'язком, — відповіла я з притиском, але я думала щось інше.

Іменно думала я, що мені годі тонути в уподобаннях, що дома слідять за мною, мов за злочинницею. Що тітка майже брутальним способом заборонила мені «культ примх і романтики». А коли ще Лена розповіла їй раз, що якийсь там пан кепкував собі з моїх ідей, розкричалася, що я відстрашую женихів від її дому. Що люди готові подумати, буцімто вона впоїла в мене ті «легенди» і що її донька теж така...

«Щоб ти не посміла поводитись після свого розуму, коли тобі добре!» — казала. Того не могла я йому говорити. Я встидалася за темноту й брусоватість своєї рідні і за те, що я жила в таких зависимих, майже негідних обставинах. Негідних тим, що я переживала різні ступені упокорення.

— Я буду про те все добиватися свого, — сказала я, — доки не доб'юся.

— Не піддавайтесь ніяким впливам, — обіззався він, мов відчитав, що в моїй душі діялося, — і кріпіть вашу душу, значить, — не будьте надто вразливі на щоденщину!

— Чи так можна? — спитала я його вдруге з нетасним зчудуванням.

— Можна.

— А тепер... тепер прошу вас, зверніть мені мій зошит! — просила я. — Він дістався без мого відома в Зонині руки...

— Оставьте мені його, він не має тепер для вас вартості!

— Для вас може він її ще менше мати,

— Противно. Мені дає він знов доказ, що існує рід інтелігенції, котра виробляється дійсно сама з себе й котра викликає поступ.

Живо й скоро полилася вже наша дальша розмова. Мені здавалося, що я вже з ним давно знайома і лиш говорити з ним не мала нагоди.

З його бесіди дізналася я, що він був соціалдемократом і загорілим поклонником Маркса. Що очікував спасіння від соціалістів; що признавав лише одну справу, а то справу соціалістів.

— Все інше, — говорив, — тоне в тій одній великій могутій ідеї, є злучене з нею тисячними

невидимими й нерозривними зв'язками. — Вкінці спитав мене, що я про те думаю.

Я не думала нічого певного, не мала досі жодного ясного виробленого суду; але я боялася якогось хаосу в будучності, котрий немов відчувала, боялася царювання ще грубшої безогляднішої сили, як досі.

— В вас говорить лише ваше тонке вразливе сумління, — відповів він нетерпеливо на мої слова, — але перше всього питаю вас: чи ви вірите в силу людської інтелігенції?

— Вірю; але вірю так само і в силу пристрасті, що потягає інтелігенцію в свій вир, вірю в силу самолюбства, вірю в нетривкість людської натури.

— Щоби бути досконалим, — відповів він, — треба бути філософом. Але об тім ви не думали, що чоловік не винуватий тому, яким став? Не думали, що він завдячує свою істоту тому ґрунтові й тій землі, на котрій виростає, тому сонцю й теплу, що його вигріває; тим обставинам, що його окружують, опановують. Об тім, мабуть, не думали? Не думали також, що нужда й розпука зроджує в людській душі скорше злі, як добрі прикмети, що борба за існування деморалізує? Я вірю в те й для того вірю, що з царством соціалістичних догм зросте правдивий поступ, що світло знання й краси полетиться широкою струєю скрізь, і що аж тоді виб'є для всіх досі гнетених, невислуханих і слабих година дійсно людського щастя, розвинеться цвіт правдивої любові! Дорога до такого життя проста. Оскільки буде меншати визискування одиниці одиницею, оскільки буде меншати визискування народу народом, остільки будуть марніти й ослабати зароди зла, буде змінюватися, перетворюватися людська натура, а головне — наші теперешні «ідеали», цебто: багатство, високі становиська і т. д. Ви, може, вірите так само, як ще й багато інших, мильно(хибно) в якийсь поділ власності, тому боїтеся хаосу в будучності? — спитав Орядин. — Або вірите, може, в цілковите знесення приватної власності? Тоді помиляєтеся. Характеристичним у соціалістів є не змагання до знесення власності взагалі, а змагання до знесення форм власності буржуазної. Цебто спосіб присвоювання, котрий дозволяє бідному лише тому жити, щоби працювати на других, і то лише до того часу, доки це владолюбній верстві потрібне. Годі мені розводитись тут о цій квестії бог зна як, але хто вірить в ідею поступу, той мусить пізнати й переконатися, що вона становить основу всякого руху й праці, і що всіх причин суспільного перевероту або змін не шукати нам в людських головах, в їх зростаючій пізнанні «вічної» правди або неправди і справедливості, але попросту в змінах продукування й заміни; не в релігії й філософії, лише в економії дотичної епохи, — і що соціалізм не є ніякою хоробою й ніяким з'явищем, поодинокими умами штучно виробленим, а рухом природним.

Він замовк і дивився на свою сигару, що тліла між пальцями, а чоло його уклалося в морщинки. Зворушився бесідою.

Задумана й уражена палкістю його переконання, дивилася я ще безмовно на нього. Він, мабуть, відчув мій погляд. Звернувся живо до мене і, всміхаючись якось іронічно, сказав:

— Я, може, не повинен був об тім говорити?

— Чому? — спитала я спокійно.

— А тому, що... але ні, — поправився зараз, — з вами могу я об тім говорити, ви звертаєтесь самі на цей шлях, що я про нього говорив. Це посвідчила мені провідна думка вашої розвідки, і лише ви ще того не свідомі. З часом переконає вас власне положення у всім. — Трохи згодом сказав: — Родичів у вас нема, це знаю; але не маєте кого, хто би вам по душі був близький?

— Не маю.

— І не мали ніколи?

— Дитиною мала я бабуню...

Він засміявся тихо, однак так, що мені стало жалко, так жалко! Опісля глянув мені в очі, що мимовільно зайшли слізьми, і я бачила, що його ще перед хвилиною спокійне лице змінилося.

— Ми ступаємо одною дорогою, — сказав зміненим голосом і встав, мовби хотів над якимсь

наглим зворушенням запанувати. До нас підійшла панна Марія з тіткою, і він, стиснувши кріпко мою руку, віддалився...

Високо на небі миготіли, блищали зорі, світив місяць. Звуки гарної угорської музики розливались — далеко...

Я сиділа вже біля моєї тітки, що голосно бесідувала, сиділа в чуднім настрої. Чим дужчий гамір зростав довкола мене, тим більша тишина змагалася в мені...

Півгодини пізніше виходили ми з городу. Саме тоді навинувся й він, немов виріс із землі коло мене.

— Хотів ще з вами попрощатися, — сказав і подав удруге руку.

— Ти говорила що з Орядином? — питала мене тітка під час повороту додому.

— Говорила.

— І що він за чоловік?

Мені не конче хотілося розповісти, що я про нього думаю, і я сказала лише, що він «поступовець».

— Гай, гай! — загомонила тітка. — Поступовець! Біда лише, що зраджує своїми зубами своє поетичне походження.

— І я мав честь говорити з ним, — обізвався вуйко з колючою іронією. — Але зробив на мене страшно лихе враження. Чванився своїм розумом чи властиво тим, що бачив і читав много, а з того виходило, що ми тут ніби й не чуємо і не знаємо, що діється справді деінде! Це незлий інтерес! Це зовсім так, мовби такий молодик поступив від нас, в котрих стільки практики на спині, в культурі дальше! Не так, товаришу?

— Ха-ха! — сміявся стиха професор Лорден. — Я знаю цього пташка. Ще з гімназії знаю його. Замість при толкуванні(перекладі) держати перед очима Гомера або Вергілія, читав собі російські або французькі новелки. Ну, та за те й діставав він від мене свої добре заслужені ноти(оцінки). Як крейда білий ставав в таких хвилях, дурів, лютився, як скажений! Ха-ха! Я переконаний, що остануся для нього якимось *irritamentum*(страховищем) на ціле життя. Не бракувало багато, а був би перепав при матурі, але що був сильним математиком, то професор того предмета, саме той, що придбав йому місце в Мораві, вступився за ним, а всі прочі панове мов показалися і перепустили.

— Чую, що він соціаліст! — замітив вуйко голосним шепотом, а тітка в тій же хвили оглянулася.

— Мене це зовсім не дивує, — відказав професор. — Пролетарі такі, як він, множаться в страшений спосіб, а він, напр., то саме відповідне *medium*(середовище) до соціалістичних експериментів. І ви, Лорелай, мовите, що він поступовець? — звернувся до мене, вдивляючись в мене своїми немилими очима.

— Кажу, пане професор.

Він засміявся знов, а тітка закашляла.

— Знаєш, Наталочко, — обізвався вуйко, — що я об таких поступовцях-соціалістах думаю?

— Що, вуйку?

— Я думаю, що то авантюристи. В них нема віри, нема характеру. Вони не спосібні віддатися якому-небудь сталому заводові, видержати в тім, як цього вимагає закон. Вони — духовні потвори, зроджені нездоровою лектурою. Занехавши всяку чесну працю, перебирають на себе роль реформаторів і спускаються на чуже добро. Смерті вони не бояться, бо в них нема бога. Так я об них думаю!

— А що найприкріше в цілій справі, — докинув професор, — це те, що їх поступовання заразливе, мов чума!

— Справді заразливе! — кликнула тітка гірким тоном і поступила такими швидкими кроками

вперед, що малий професор, ступаючи досі поруч неї, остався цілком позаду.

Опріч мене, мабуть, і він відчув, що тітчин окрик «справді заразливе!» тичився мене, бо, догонивши її, сказав голосно:

— Щодо мене, то я радив би молодим людям, особливо панночкам, читати, замість соціалістичних книжок, Чоккові «Stunden der Andacht» (Години молитви). Оце пристойть жінкам ліпше, підносить духа, я сказав би навіть — чистить душу.

— Амінь! — шепнула мені Лена в ухо, сміючись стиха.

— Коли собі бажаєте, — звернувся до мене, — то я можу вам цими творами служити. Маю їх у своїй бібліотеці. Моя жінка мусила їх також читати.

— Дякую, — відповіла я, — але я тепер читаю Шекспіра.

— То я буду просити о ті книжки, пане професор! — кликнула тітка. Вона була з незвісних ще мені причин розсерджена на мене до крайності.

— Нехай би мені виїхав котрий з моїх синів з новомодними ідеями, я би їм дав! Побачили б! Я їм забороною й найменших зносин із тим паничем. Не дурно і його дядько незадоволений з його, але він чесний собі чоловік, отже, мовчить, а може, й боїться! — замітив вуйко.

— Певна річ, що лише боїться, — підтвердила тітка. — Адже нігілістичні замахы звісні всім. Мені саме в тій хвилі приходить на думку, що Зоня оповідала: коли, каже, Орядин виходить з дому, то все забирає з собою ключ від своєї кімнати, так що вони не можуть туди ніяким чином дістатися, а його куфер(скриня) подорожній запертий завсігди обережно!

— Ну, вже він впадає кожному в очі, — додав вуйко. — Для мене вже доволі цього, що кепкує собі з нашої балаканки й політики. Це мене дуже вразило. Я не люблю надто молодих критиків, а особливо таких, що не мають ще жодного становища і живуть з ласки других. Побачимо, де він опиниться за двадцять років! Чи не буде і для нього річ важна дбати передусім про себе, а опісля про «народ». Я рад би то побачити. Він каже, що в нас інтелігенція замало працює для народу, що деінде бачив він іншу силу, що яка праця, така й будучність, що все лиш від нас залежить! Ну-ну! Побачимо, по-ба-чи-мо!

— Але ж, тату! — запротестувала нараз Лена, що досі заховувалася цілком пасивно. — Чому вже цілком зле про нього думати? Чи це не може бути, щоб він мав в дечім слушність? Зоня з ним не дуже любиться, сваряться обоє аж надто часто, але вона сама признає, що він здібний і не такий вузькоглядний, як наші тутешні люди! Врешті, що це має нас обходити або гнівати, як хто думає, або як мильно поступає? Ми цього не робимо — і на тім справа скінчена! А що річ певна і чого не можна заперечити, це те, що він елегантний хлопець і за ним можна пропадати. Він подобається мені, тату!

— Лено! — скрикнула тітка.

Але Лена вже й так мовчала.

Я також замовкла.

В моїм умі товпились чудні думки, змагалися різні голоси, а проміж них виринав він раз по раз, говорячи, що обставини творять з чоловіка то, чим він є.

Я би вірила йому; ах, я би вірила йому!..

На заході, саме над «Чорним яром» і над великанською горою, подобаючою на піраміду й зарослою лісом, палало небо червонявим золотом. А там далі, де «Зубчаста Лиса» злучалася з білявою скалою, там стелилися по небі прозорі, зеленяво-сині пасма хмарок...

Воздух напоений пахучою свіжістю, а земля ще дише вогкістю, викликаною коротким наглим дощем...

В моїм серці немов весна прокинулася; сама дивуюся своїй веселості, люблюся сама веселим сміхом своїм.

Я знов його бачила. Чула голос його знов. Обмінялася знов думками з ним... Ах, я тому така

весела!

Але чому він при Зоні так здержується, а Лену чому майже ігнорує? Зо мною він знов інший. Весело-зворушений, слідить за кожним рухом і словом моїм. Часом мішається. Тоді й мені стає ніяково і я паленію...

Інтелігенція нашого містечка давала на добродійну ціль концерт (у користь убогих дітей), і на бажання вуйка ми мусили всі на нім явитися.

— Концерти снуються людям в голові, — нарікала тітка сердито, — і то не скорше або пізніше, лише саме в той вечір, коли я мала собі ладити білля до прання! Що мені до того? Якого лиха мені там іти?

Це тикалося вуйка, що стояв перед дзеркалом, силуочись зав'язати святочну краватку «по-людськи». Я сиділа неспостережена в тій самій кімнаті й пришивала щось до сукні.

— Скажи сам, Мілечку, що має мій дім при тій афері шукати? Чи я маю тут у школах діти, чи що? Впрочім, концертний комітет забув, що й Лена грає на фортеп'яні та співає. Ти, правда, не завважав того, тобі взагалі було і є байдуже, що світ гадає про талант і прикмети твоїх дітей. Коли подумаю, що такий зарозумілець, як он той (вона повела згрдливо головою в сторону, де мешкав надлісничий), нині виступає, а про моїх дітей, зовсім не таких, як він, з цілком іншою генеалогією, забули, — коли подумаю це, то мене зараз корчі беруть!

І мовби ті корчі справді брали її, прітисла руку під серце, а уста викривила болісно.

— Годі ж бо, годі, Павлінко! — успокоював вуйко, котрого серце було вже зворушене. — Чого іритуватися без потреби? Нехай він виступає собі і сто разів по концертах, все ж таки він останеться тим, ким є, сином простого музиканта, все ж таки він не рівня нашим дітям. Мене лише гніває, що на нього звернули зараз увагу і що тим чином скріпили його зарозумілість. Я був би його не запросив до участі в концерті. Нехай би грав і так, як сам Паганіні! Я би його тим покарав за зарозумілість. Але наші людська добрі, вважали вже на старого Маєвського та й, певно, тому запросили.

— І мене лише того одно помирять з ними, — відповіла тітка вже спокійніше і, приступивши до вуйка, зав'язала «святочну краватку» сама, як звичайно.

— По концерті будуть і танці, мамочко! — кликнула Лена з побічної кімнати. — Правду сказавши, мене то обійшло зовсім мало, що я не буду брати в концерті участі. Могла би ще дістати трему, помилитися в грі — нащо мені сорому?

— Чуєш, Мілечку, що за скромна дитина?

— Добра і учтива дитина, — відповів вуйко голосним шепотом. Тітка зітхнула, піднявши журливо чоло вгору.

— Вона мусить десь конче виїхати, Мілечку.

— А то чого? — спитав вуйко з нетаємним здивуванням. Тітка усміхнулась гірко.

— Чого? Хіба ти й сам не здогадуєшся, чому? Хто її тут побачить?

Вуйко зрозумів її вмиль.

— Як гадаєш, Павлінко, зовсім так, як ти гадаєш, — відповів скоро. — Обі мусять виїхати, показатися світові!

— Обі? І чого ти так кричиш, Мілечку? Ти, мабуть, забув зовсім, що в мене суть нерви! — З тими словами глянула на вуйка довгим, зимним, багатозначущим поглядом, — вона замітила, що я чула їх розмову.

— Наталко, щоб ти мені не посміла з Орядином розмовляти! — гукнула до мене гострим тоном і поглядом.

В мені забилося серце з наглого переляку, і я видивилася на неї великими очима.

— Чого видивилася на мене? Я говорила прецінь виразно. Впрочім, могу свої слова і повторити. Щоб ти мені не посміла з ним говорити! Лена мені оповідала, що він її ігнорує, і тому я

не позволю, щоб з мого дому заприятлювався хто з ним!

— Тіточко! Я не знаю... я не можу вам цього напевно приректи, — відповіла я, мішаючись.

— Що?

— Не можу приректи напевно. Він для мене завжди такий привітний і ласкавий, що це було би нечемністю відповідати йому грубістю. Він... він ніколи мене не образив ані словом, ані поведінням...

— Ха-ха-ха! — розсміялася вона своїм звичайним сміхом; а того сміху було доволі, щоби мене вивести з рівноваги.

— І ти справді така наївна, може, гадаєш, що він любиться в тобі, тому що з тобою балакає, і що він може тому з тобою й оженився?

— Тітко! — вирвалися з жахом слова з моїх уст, і гаряча полумінь обіллляла мене. — Тіточко, я цього ніколи, ніколи не гадала!

— Ага? Не гадала? Хто би тобі повірив! Чому ж ти почервоніла, як буряк, коли не гадала? Скажи: чому?

Я чула, як спаленіла ще більше і як слова оборони застрягли мені в горлі.

— Видиш? — глумилась вона. — Я знала, що говорила!

— Тіточко, ви не маєте ніколи наді мною милосердя!

— Що? — скричала. — Ти говориш мені такі слова? Мені, що власне я змилосердилася над тобою і стала тобі другою матір'ю? Що було би нині з тебе, якби не я? Невдячна ти! В тебе нема серця, ти навіть не знаєш, що ти говориш!

— Чому би не знала, тіточко? Знаю!

Вона засміялася так, як перше, а вуйко обізвався журливо:

— Ти все ліпше знаєш від тіточки, Наталко, все що до крихітки. Тому завдаєш їй неустанно жалю твоїм премудрим поведінням. Не знаю, звідки набралось в тебе стільки того розуму. Іди! Іди й поглянь в дзеркало, щоби ти знала, як злість і впертість окрашають дівоче лице. Ти гадаєш, що то добре, що ти слухаєш тільки свого власного розуму, що робиш тітці все наперекір? Ти повинна йти насліпо за її наказами, не повинна й писнути! Все, що вона робить, робить з планом; а тепер іди и принеси мені з кишені моєї буденної камізельки оленеву шкірку до окуляр. Але ні, погоди!.. Чи ти знаєш, хто Орядин є? Знаєш, напр., що то таке соціалізм? Доки він нічого певного в руках не має, доти він нуль, і доти не повинен ані женитися, ані дівчині про любов говорити. Це теж якісь передчасні зворушення, котрі я зовсім не похваляю. Як буде вже мати свій кусень хліба, тоді най приходить; а тепер — іди!

Я пішла.

— Ти бачив її очі, Мілечку? — чула я ще. — Бачив, як побіліла? Імпертинентне (нахабне), завзяте сотворіння!

.....
Орядин брав дійсно участь в концерті. Грав на скрипці якусь чудову угорську фантазію в супроводі фортеп'яна.

На мене має музика ще з дитинства сильний вплив, і я була би найщасливішою людиною в світі, коли би мене були музики вчили. Та ба!

Але я люблюся і грою других. П'ю-упоююсь нею, мов любовцями живої істоти. Плачу з незглибимого смутку і кріпшаю. Справді, я кріпшаю, почувши голос музики. Відчуваю, як з нею враз піднімаються якісь голоси в моїй душі і, злившись з нею в одно, дзвенять одною піснею. Тоді здається мені, що це пісня моєї істоти...

Я не могла під час його гри відірвати від нього погляду.

Як же прегарно грав він, а й сам який був гарний!.. Моє серце рвалося до нього, обнімало його! Чи його? Чи ним викликану прекрасну гармонію? Цього я вже не знала виразно. Знала лише

те, що серце моє було переповнене чимсь сильним і що тому він був винен! А він, мабуть, відчув мій погляд, відгадав. Раз мусив через хвилину в грі стати. Під час того звернув голову саме в ту сторону, де я сиділа, і його погляд спинився на мені — так гарно! Мені станула вся душа, всі думки в очах, а він усміхнувся очима. Поздоровляв мене так. Опісля здавалося мені, що вираз його лица змінюється, так мовби відкрив що в моїм лиці.

З моєї пам'яті виринули нараз тітчині й вуйкові болісні слова, і мій вид затемнився сльозами. Я опустила повіки, а він потягнув різко смиком по струнах...

Коли скінчив грати, посипалися грімкі оплески. Він склонився потрохи змішаний і, відгорнувши волосся з чола, зійшов, утомлений, в залу.

.....
По концерті почалися танці. Цим разом обходили вони мене мало. Я шукала його. Моя ціла істота розуміла тепер лиш його одного, линула до нього в дивній суміші горя і втіхи. Він стояв з другими молодими людьми посеред зали й дивився на тих, що танцювали.

І я танцювала, ведена зручною рукою, легко, ледве дотикаючись помосту. Панок мій шептав мені раз по раз до вуха, що гуляю знаменито і що я «прегарний мотиль».

Я сміялася. Я сміюся завсідги, коли мені приходиться таке слухати. Лена каже, що це негарно — сміятися панам в лице, але ж я не можу їх за те подивляти! Насміюся з них добре, насміюся й поверну спокійна додому.

Минаючи в танці Орядина, я уникала його погляду. Боялася з ним стрінутись, хоч хотіла того. Ах! я не розуміла вже себе добре. Я мов потонула всею душею в якусь весну! Мов перебралася в якийсь цілком новий препишний стрій!

Під час малої паузи в танцях надійшов і він до мене.

— До вас годі добитися, — говорив, усміхаючись. — Я жду вже півгодини й дивлюся, коли лишать вас в супокою, та ледве діждався.

З тим подав мені рам'я й ми пішли, як багато інших пар, проходжуватися по залі. Він говорив мені щось про танці і що не танцює, а я завважала з зачудуванням, що на нас звернулися всі погляди й слідили цікаво. І чому ж дивилися так всі на нас? Чим різнилися ми від других пар? Може, я справді така «велика», як Лена не раз мовила. І впадала при нім в очі? Але ні! Я лише трошки вища і тонша від Лени — так це не могла бути та причина; а він був гарний і елегантний, ростом трохи вищий за мене — і я не могла так «страшно» при нім виглядати.

Чи він не спостеріг, як за нами зверталися голови поважних матрон і мужчин? Я не сказала би, що зверталися зі злим виразом! Ні! Але все ж таки зверталися!

Він не бачив нічого.

Ступав собі так спокійно, майже гордо, мов провадив бог зна кого! А я, певна, що він біля мене, була й собі не менше гарно настроєна. Раз стрінули ми й Лену з якимсь панком, і вона усміхнулася до мене значущим усміхом. В тій самій хвилі глянув мені Орядин допитливо в очі.

— Я й забув спитатися в вас, — казав він, — як вам подобалася концертна музика?

— Добре, — відповіла я, але я відчула, що він хотів щось інше почути, напр., чому на моїх очах були хоч і як слабкі ознаки плачу?

— Я люблю музику, — говорила я далі, не звертаючи уваги на його допитливий погляд, — і жалую досі лише того одного, що не вчилася її.

— А в іншій ви щасливі? — спитав він жартома.

— На такі питання треба багато відповідати. Передусім треба мати й дар бути щасливим.

— А в вас того дару нема?

— О, противно! — відповіла я живо. — Я би навіть важилася сказати, що в мене є дуже великий дар до того. В деяких хвилях відчуваю так виразно, що я властиво натура страшно жадібна життя! Берусь за все надто гарячково, так мовби мені не мало стати досить часу, щоби

всього зазнати. Добра і зла життєвого! Що це таке?

— Це вже вдача така, — відповів він, і його очі промайнули палко по мені. — Я не можу цього об собі сказати. Мені чогось зовсім не спішно знати, що дарує мені доля, хіба дещо рад би я знати. — Нараз спитав живо, вп'яливши в мене свої великі чорні очі (ми вже сиділи): — Ви знаєте, хто був мій батько?

— Знаю!

Мовчанка.

— Моя мати вмерла цілком молодою, я навіть і не пам'ятаю її...

— І я свою ледве пам'ятаю, — замітила я півголосом.

— Так? Бо мою забрали боги етикету; отже, від тих нема мені чого доброго надіятись.

Скільки то зароду зла в мені, — іронізував, — а скільки легкодушності! Ви би не повірили!

— Ви самі в то не вірите, ви, певно, лиш огірчені!

— О, в цій хвилі зовсім ні! — відповів майже весело. — Ті, що пересвідчували мене об тім, то люди практичні, розважні — і може, й не помиляються. Врешті я й сам вірю, що можна унаслідити, напр., характер і т. п. Чому би це не мало бути правдою? Одно виявилось вже. Я палкий, непостійний, навіть пристрасний, а деколи то ні з цього, ні з того не додержу віри, мов та собака! — і засміявся тихо.

— О! Чому ви так говорите?

— То не говорити вам того? ..

— Ні!

— Коли мені хочеться вам це сказати!

— То ви справді такі?

— Справді.

— Я не вірю. Не вірю, що ви віроломні супроти себе!

Він поглянув на мене зчудованим поглядом.

— Супроти себе? Ні, над тим я не думав. Я думав об віроломності супроти других, а це знов щось інше.

— Ну, це щось майже звичайне, — сказала я. — Чому лише одну картину любити в своїм житті, коли їх так багато?

— Тепер ви іронізуєте...

— О, зовсім ні. В мене суть свої погляди на вірність.

— Але деякі картини застаються нам прецінь майже на ціле життя в пам'яті, — промовив потім зниженим голосом. — Приміром: котрі роблять на нас своєю красою або своїм сюжетом сильне враження. Ви не вірите?

— Чому ні? Я любила свою бабуню з цілої душі, любила наді все, а проте люблю майже так само і свою матір, хоч її майже не знаю. Дивуюся сама, з якої хвилі остався образ її в моїй пам'яті і чому саме з тої хвилі! Я мала ледве три чи чотири роки і, захорувавши раз, переплакала тоді цілу ніч, а вона не спала зі мною також цілу ніч. Другого дня винесла мене в город. День мусив бути прегарний, бо я надворі переспалася. Проснувшись, мені хотілося бавитись. Вона встала — ах, її мусила боліти голова, бо вона була така втомлена! Довге, довге волосся її було цілком розплетене і вкривало її стать золотим плащем майже до землі. Вона піднялася на пальці, щоб уломити мені галузочку цвітучої акації — і так бачу я її донині, так, як спинається на пальці, з піднятими вгору руками, в якійсь ясній легенькій одежі... Тоту картину, чи ліпше сказати: тоту хвилику, зберегла я донині у своїй пам'яті і задля того образу, виритого в моїй душі, я люблю її. Чому вбилося те все в тій хвилі в мою пам'ять? Чому не в іншій, напр., в такій, коли давала мені щось, на що я була дуже ласа? Чи це не цікаве?.. І до цього образу з тої хвилини нав'язує моя уява різномодні інші картини, різномодні події, я так люблю її! Той образ міг на мене лише своєю красою зробити враження на

ціле життя — не правда ж?

— Правда, правда! — відповів він із сяючим поглядом. — І ви мусите бути цілком до неї подібні...

— Бабуня казала!

— Лорден зве вас Лореляй. Я би вас також так звав, якби не він перший ужив того прізвиська. Я усміхнулася.

— Але він мені надто ненависний, — говорив Орядин, — щоби я повторяв те, в чім він любується, і тому я надам вам інше ім'я.

— Наприклад, яке?

Він подивився на мене якось так чудно-чудно, що я, спаленівши, опустила очі.

— Не знаю, чи ви згодні би з тою назвою, — спитав зворушений.

Я не питала більше. А він мов боявся, щоб слово те не вирвалося йому самовільно з уст, і також замовк.

Через хвилину обізався:

— Він змалював мене не дуже гарно перед вашою ріднею, як я довідався, а до мого дядька донеслося вже, що я споганюю свою будучність, «бавлячись в Лассаля».

— Це й я чула.

— А що ви думаєте?

— Я би хотіла, щоб ви мені самі сказали, що я маю думати!

— Ви — добрі! — сказав він з поглядом щирої подяки. — І я не дармо повірив у вас зараз з першого разу. Повірив у якусь щирість у вас, як віриться в поворот весни! А щодо «лассальства», то річ мається так: якимось наслідником Лассаля я не є; лише та справа, для котрої працював він і для котрої борюся, займає й мене, так як і багато-багато других. Але мій план життя інший. Перше хочу досягнути незалежне становище і здобути собі способи до борби, а опісля стану боротися з тим, що мені буде здаватися найтяжчим лихом нашого народу. Нині не можу означити ясно, на що кинуся вперше. Кожний час має свої рани — і я би кинувся на все лихо, задавив би все відразу, якби до того було в однім чоловіці досить сили. Але поки зможу свою цеглу доложити до великого будинку, хочу здобути те, що мені до того потрібне!

Тут промовчав хвилину, стягнувши грізно брови, і по нім було видно, що бореться з думками.

— Боже мій! — промовив опісля з якогось наглого зворушення здавленим голосом. — Коли подумаю, скільки в нас праці потрібно, скільки сили й науки, який той час короткий, в котрім можна щось зробити, а яке життя приготворюють мені мої кормильці, то приходиться хіба збожеволіти!

З його груді вирвався мов стогін, а по мені холодом пробігло. Він затиснув уста, силкуючись успокоїтися, а мій погляд опинився на його лиці. Він був сильно зворушений, але й я не мусила в тій хвилі спокійно виглядати, бо коли кинув на мене оком, показався на його устах гіркий усміх.

— Бачите? — промовив впівголос. — Я дійсно пристрасний, але я не винуватий тому, що в моїх жилах не пливе зовсім «біла» кров і що від часу до часу пробивається в мені — як дядько каже — квінтесенція мого люду!

Саме в цій хвилі надійшов до мене якийсь молодик і попросив до танцю.

Я відказала, дякуючи. Він видивився зчудовано на нас і віддалився, звиняючись. Може, уразився? Нехай і так! Мені байдуже!

— Ви наразилися задля мене! — промовив Орядин. — А чи я заслужив на це?

— З пустих поговірок не роблю собі нічого! — відповіла я зневажливо.

— Але коли б вони не були пусті (він дивився на мене дожидаюче, гаряче), — тоді що?

— Тоді терпіла би! — відповіла я мимоволі покірно, покраснівши від його погляду. — Але це не важне, — додала я гордо, — лучче скажіть мені, яке життя приготворюють вам.

— Моя родина приневолює мене йти на теологію.

— Отже, це правда?

— Правда, правда! Наука, котру вибрав, вимагає більше грошей, а я... знаєте самі! Я розумію, чому вони бажають одного, а не хочуть другого! Я для них чужий, а тепер, коли ще домагаюся свого, т.е. того, що мій дід оставив мені на студії, став я аж «недолюдком»! Це огірчує мене до крайності. Лучче були би зробили, якби були мене віддали моєму батькові зараз першої доби по смерті матері, як він цього добивався. Я би, може, ходив нині зі скрипкою під пахою, проживаючи життям простого селянина, не сумуючи по «образованому» ні холодом, ні голодом. Або нехай би віддали братові батька, як обидва того хотіли. Але тепер посилати мене до них, коли один не хоче про мене нічого знати, бо з мене зробився «панич», а другий, хто знає, чи й живий?.. Тепер, коли світло знання й іншого життя розкрилось передо мною, коли стою так близько до свого «полудня», оставити мене на ласку й неласку недолі — це не впору жарт! Впрочім, я не домагаюся їх добра, лише свого. Прикро це лише настільки, що я на те спустився. Якби не це, то я робив би собі мало що з того; жив би так, як досі. З своєї школярської праці, а не їх хлібом.

— А на стрійка зовсім не надієтесь? — спитала я.

— Ні. Це темний чоловік. Він каже або йти на мужика, або як вже в пани, так іти на попа. Інший стан в нього підлий. Каже: висисає мужиків!

Він замовк роздразнений, а я не могла здобутися на якісь його настроєві відповідні слова. Мені було його жаль, і я була цілком перенята його долею. Вона була подібна до моєї, мов одна крапелька води до другої, і лучча лиш тим, що він яко мужчина мав вартість, а я яко женщина ні!

Перед нами уставлялися пари до кадрили, й декотрі з них, оглянувшись поза себе і побачивши нас побіч себе, споглядали на нас цікаво. Він замітив це і звернувся заклопотаний до мене.

— Я поганий самолюб! — сказав. — Оповідію вам бог зна що за себе і не бачу, що ось тут твориться. Ви би, може, й гуляли, якби... — Він не встиг докінчити речення. Перед нами з'явилася, наче вкопана, наче з землі виросла — тітка.

Один-однісінький погляд на її ледяні очі, на її лице з устами, згідливо стисненими — і я спізнала, що вона у воєнній настрої. На верхку її високої, модної фризурі дрижали кінці стяжок фіолетового чепчика, що стирчали догори, а страусове перо, що по довгим відпочинку на дні її найдорожчої скрині опинилося цього вечора на такім «високім становиську», дрижало і хиталося сумно з причини надто енергічних рухів голови.

— Ти тут сидиш? — спитала холодно.

— Тут, тіточко.

— Ангажована?

— Ні...

— Прошу уважати мене за свого дансера! — вмшався чемно Орядин, склонившись передо мною. — Я сам в цій хвилі хотів просити вас о цього кадрили.

Тітка мов не добачувала його.

— На тобі Ленину мантильку і віднеси її до побічного салону або до гардеробу! — розказувала, випрямившись, мов свічка.

І я її надто добре зрозуміла.

Мене не гуляючої не смів ніхто бачити, а в товаристві Орядина не хотіла вона мене бачити. Те мусила я зрозуміти, а зрозумівши, мусила виконати її розказ, коли не хотіла викликати своєю впертістю гіркої бучі дома.

Красніючи з упокорення аж під волосся, я піднялася, щоб сповнити її приказ, але Орядин заступив мені дорогу.

— Невже ж би ви дійсно трудилися сама задля цієї дрібної справи? — обіззався, усміхаючися якось дивно. — Дайте мені! Я передам її якомусь слугі, щоб мав нагоду цього вечора сповнити

свій лакейський обов'язок! Ми маємо прецінь танцювати!

У тітки заіскрилися очі, і вона підняла гордо голову.

— Ти чула, Наталко, що я говорила?

— Чула, тіточко, я йду.

— Підете самі? — звернувся Орядин до мене, й я налякалася його погляду. Його очі запалали наглим гнівом, а його смагляве лице поблідло.

— Я вернуся зараз, пане Орядин, — замітила я, відповідаючи йому благаючим поглядом.

Нехай би вже мовчав!

— Ну, коли хочете самі віднести, так я вас проведу. — І, незважаючи на тітчину смішну, розказуючо-зарозумілу поставу, подав мені рам'я й, забравши від мене нещасне corpus delicti(склад злочину), пішов зі мною.

Вона осталася, мов скаменіла, на своїм місці. Я не оглядалася за нею. Але мені здавалося, що і всі інші гості почули, так як я, слівце, що вона просичала:

«Skan-da-los!»

.....

У великій притикаючій кімнаті було багато гостей. Деякі грали в карти, деякі в шахи, а інші знов балакали свобідно при скляночці.

В одній часті кімнати, коло великого, квітами заставленого вікна відкрив Орядин ще вільне місце, і майже незамічені пішли ми обоє туди. Мені підсунув він фотель, а сам притягнув для себе крісло.

Я не сідала. Відвернувшись до вікна, старалася опанувати зворушення, котре заволоділо мною так сильно, що я трохи не плакала. Ніколи не відчувала я так глибоко упокорення і зневаги, як цього вечора, і ніколи не боліло воно мене так сильно, як в цій хвилі!

— Чи ви боронитесь завсігди так? — спитав він, приступаючи ближче до мене і стараючись ухопити мій погляд.

Я не могла відповісти. Затявши зуби й силуючись здержати сльози, що тиснулися насильно в очі, я поступилася від нього за групу густих олеандрів, що стояли тут, немов жива стіна, та відлучали нас від прочих гостей, і втерла крадькома сльози.

Але він це вже помітив і зараз спинився біля мене.

— Ви плачете, — сказав зворушеним голосом. — Бачу, що це я виновником цілої пригоди, мені це страшно прикро!

Я заперечила мовчки головою.

— Ні? О, так, я ж це відчув! Вже з початку цього вечора відчув я. Мені це тим прикріше, що, стрінувши вас...

Він не докінчив речення. З невимовного жалю, що обгорнув мене нагло наново, немов могутня, довго здержувана хвиля, закрила я скоро лице руками так, як чинила це вже дитиною, коли мене сильний біль або смуток обгортав — і тихий, ледве чутний стогін вирвався крізь затиснені уста.

— І ви кажете, що ні? — промовив голосом, тремтячим від зворушення. — Але я знаю... успокойтеся! Прошу вас, успокойтеся!.. Цей раз, цей однісінський раз зробіть це для мене! — І він стягнув лагідно мої руки з лица і притис їх щиро до уст. — Я вас прошу! Прошу вас так, як проситься того, кого любиться! Чуєте, кого любиться, любить!

Цього було забагато на одну хвилину. Він притягнув мене гарячим рухом до себе, і я мимовільно склонила лице на його груди.

Чи я плакала?

Я вже не знаю. Жалем, зворушенням і якимсь несказанно гарним, перемагаючим чуттям приголомшена, я майже не пам'яталася. Я знаю лише, що він гладив моє довге ненависне волосся

лагідно-лагідно, мов мати, ніжною, люб'ячою рукою і що говорив тихим здавленим голосом якісь успокоюючі, добрі, а zarazом — боже! — і чудно роздрознюючі слова. Слова, якими говориться до малих, пристрасно люблених дітей...

Опісля я почула край чола його уста, почула їх на руках, на волоссі; почула, як билося сильно його серце, відчула його зворушену душу — і я схаменулася. Огорнена гарячою струєю сорому і переляку, я подалася взад, відвертаючи паленіюче лице в тінь, щоби не бачив!

Але він був мов оп'янілий.

Обвивши мій стан рукою, впився своїми гарячими очима в мій вид.

— Пожди ще, русалко! — шептав пристрасно. — Ще хвилину, одну-одніську! Хвилину ще! Я люблю тепер! Досі не любив ще ніколи. Ти також ні? Скажи, пташко, ти також ні?

— І я ні, досі ні!

— Так любімося! — шептав він... Він цілував нечутно кінці пальців моїх (лице я ховала), голубив до себе. — Нехай, — казав, — насичуся цією хвилиною за цілий час, в котрім мене ніхто не любив... і — на довгий, довгий час! Завтра я від'їжджаю!

— О боже! Це не може бути!

— І я би не хотів.

— Так останься!

— Остався б, рибко, й обороняв би тебе, але я мушу!

— Тепер, Орядин?

— Тепер, тепер, коли я тебе найшов, русалко прегарна! Коли я тебе не випускав би ніколи з рук, коли тебе любив би й упивався твоєю любов'ю!

Я сиділа в фотелю, байдужна на голосне сусідство, і слухала з широко створеними гарячими очима уважно його слів. Він також, окрім мене, не бачив нікого. Сидів близько мене і говорив упівголос, що не бачив ніколи такої людини, як я. Що полюбив мене в першій хвилі, коли побачив мене, і що не забуде мене ніколи. Він не знав, що моє положення таке безвідрадне, що моє оточення таке невідповідне. Він ненавидить ту, що зветься моєю тіткою; він задавив би її, ту мегеру, ту препогану жінку! Ні, нема на цілім світі гидшого з'явиська, як жінка без чуття, без тонкості, з сухими, чисто практичними поглядами... А я, прегарна русалка його, царівна його, з сумлінням, «ніжним, мов павутина», я виростала під її безпосередньою опікою і доглядом і мала годуватися її любов'ю! Нехай я стопчу ту «любов» і нехай ані не корюся, не піддаюся нічійї власті, нічійї! Чи я це чую? Лиш (він усміхнувся гарно), лиш його!.. А я подала йому руку.

— Будучність наша, — мовив з сяючими очима, — і коли вже діб'юся до цілі, тоді я прийду! А до неї діб'юся! Вже який я «непостійний і віроломний», але в дечім я й вірний! Ти будеш бачити, пташко!

Справді, я хотіла бачити й я знала, що побачу, я це відчувала цілою душею, всіма нервами. О боже, як все гарно складалося! Коби лише скорше, скорше, коби лише борше забратися звідси, діждатися «полудня»... Ах, я була така щаслива, була така упоена, перенята ним, його істотою, кождим його словом і духом, що — як те море з берегів, так і виступила з себе.

— Коби лише скорше, Орядин! — заговорила я, вп'яливши очі в його гарне інтелігентне лице (щоби «насититися» також, говорячи вже його словами). — Я хочу жити, Василечку, прегарним, чудовим життям. О, ти не знаєш, ти не можеш знати! Чому це так, — шептала я в поспіху, — що ти не можеш в тій хвилі мою душу чути? Ти почув би таку пісню, якої не чув досі ніколи в житті. О Орядин! — і розсміялася з якогось щастя. — Я тебе дуже люблю! — Його рука звисала з поруччя крісла, ніжна, біла, в пальцах тонка, майже жіноча; я її вхопила так, як чинила це в превеликій, розкішній радості з рукою бабуниною, і притисла її бурливо до себе. — Як ти будеш вже у цілі, тоді ти прибудеш! О, яка я горда!.. Але я твоя царівна... не правда ж? Твоя, Орядин! — І знов сміялася, мов та пустотлива дитина.

— Моя! І як то дивно, дивно, що ми досі не зналися!

— А тепер нараз так добре пізналися! О Орядин, я аж тепер відчуваю, яке життя прегарне!

— А я — що любов така могутча сила!

— Ми якраз шість разів бачилися, а нині... подумай лише! — І веселий, майже свавільний усміх завмер на моїх устах, слова урвалися... На порозі нашої кімнати появилися дві статі: Лена з ще одною дамою. Обидві підходили до нас. Стара дама прижмурила очі, ніби не розпізнавала мене добре, а опісля звернулися її очі на його. Лена несла голову на тітчин лад.

— Де моя мантилька? — кликнула грубо. — Дай її тут і ходи додому! Мама кличе, але зараз, бо на нас чекає повіз пана М.!

Зі мною враз піднявся й Орядин, і я глянула на його. На його устах грала лиха усмішка, а очі його спинилися ворожо на розігрітім лиці моєї кузинки.

— Таки зараз мусить іти панна Верковичівна? — спитав з нетаєним насьміхом.

— Повіз чекає!

— Ага, повіз!

Мов підтята одним замахом, мов зів'яла, звернулась я до нього. Завтра, т. є. за кілька годин, відїде він! Мое щастя скінчилося! Мовчки подала я йому руку, а він стиснув її так само мовчки. В нього горіли очі, а я чула, як зі мною заходила зміна. Справді, мое щастя скінчилося! Опісля розсталися ми. Як уві сні, оглянулась я ще раз за ним. Він стояв на тім самім місці, не звертаючи з мене очей... О, того погляду я ніколи не забуду! Шалена розпука пірвала мене, а з грудей вирвався зойк. Чому я не мала при нім остатися? Чому? Я ж його любила, любила, любила! Я — його царівна!..